

ВЪТРЕШНИТЕ МИГРАЦИИ В БЪЛГАРИЯ И ПРИЧИНИТЕ ЗА ТЯХ

Росица Микова

През периода на преход към демократизация и пазарна икономика в България настъпват миграционни процеси, които оказват влияние върху избора на хората да останат да живеят в родните си места или да намерят своята реализация извън тях.

Поради настъпилата икономическа криза животът в България през последните над две десетилетия се оказва доста труден. Според Investor.BG от 24.01.2011 г. „увеличението на издръжката на живота през декември месец 2010 г., спрямо декември 2009 г., е с 6,4%“. Всичко това води до несигурност за хората, намаляване на доходите и свито потребление. Наблюдаваното увеличаване на безработицата притиска все повече хора да търсят изход от ситуацията и да намерят някакво решение на проблема чрез мигриране към други части на България или да потърсят по-добър живот в чужбина.

Целта на настоящото изследване е да се анализират и посочат причините за вътрешната миграция за периода 2001-2010 г.

Най-общо причините, които пораждаат миграциите в България, могат да се разгледат в две групи – причини, които обуславят вътрешната миграция на населението на страната, и причини, които влияят на външната миграция.

Причините за вътрешните миграции могат да бъдат: намиране на „**постоянна работа**“ и „**временна работа**“, „**сключване на брак**“, „**образование**“, „**с (при) родители**“ и др.

В настоящото изследване вътрешната миграция на населението в страната и причините, които ги пораждаат, се проследяват основно за част от периода на преход – 2001–2010 г. Необходимо е да се направи уточнението, че данните за периода между двете преброявания – от 1992 г. и 2001 г., в случая не могат да бъдат използвани, защото те се събират по различни методики, което ги прави трудно сравними. Използвани са данни от текущата статистика, което, от една страна, позволява съпоставимост на резултатите, тяхното разбиране и интерпретиране в сравнителен план, но от друга, създава голяма трудност, тъй като имат само ориентировъчен характер поради пропуски в системата за регистрация и затова тази съпоставимост не е релевантна. Причините за миграции за изследвания период 2001-2010 г. са представени в табл. 1.

Т а б л и ц а 1

Причини за миграциите и структура на мигриралото население

Причини	Заселени			Изселени		
	общо (%)	мъже (%)	жени (%)	общо (%)	мъже (%)	жени (%)
Общо за страната						
С (при) родители	19,5	21	16,4	19	20,5	17,7
Постоянна работа	12,1	13	9,4	11,8	12,6	11
Временна работа	3,5	4,3	1,9	3,4	4,2	2,7
Образование	5,7	5,7	7,5	5,5	5,6	5,5
За гледане	2,6	2,1	2	2,5	2,1	2,9
Сключване на брак	0,5	0,2	0,5	0,5	0,2	0,8
Други	29,4	27,3	30,3	28,7	26,6	30,5
Непоказана	26,7	26,4	32	28,6	28,2	28,9

Източник: По данни на НСИ

От табл. 1 се вижда, че най-честата причина за миграцията на населението е „с (при) родители“, или т.нар. „семејни/лични причини“, поради които мигрират 41,5 % от мъжете и 34,1 % от жените, или 38,5 % от всички мигранти. От данните се вижда, че тази миграция се реализира най-вече от мъжа в дадено семейство и тъй като тя засяга и останалите членове, те оказват влияние при вземането на такова решение.

На второ място по значение за миграцията на населението е причината, свързана с намиране на „постоянна работа“. Данните за изследвания период 2001–2010 г. показват, че тази причина има все по-нарастващо значение в сравнение с причината „временна работа“. Намирането на постоянна работа дава на хората по-голям престиж, постоянни доходи и по-голяма сигурност за бъдещето им при сегашната социално-икономическа ситуация в страната. Ето защо по тази причина за периода 2001–2010 г. мигрират 23,9% от всички мигранти в страната. От табл. 1 се вижда, че мъжете по-често сменят своето местожителство по тази причина в сравнение с жените. Това се дължи на различното отношение към жените и мъжете при наемане на работа, професионалната кариера, заемаването на по-висши позиции в служебната йерархия, заплащането на труда. Като правило мъжете доминират в тези икономически сектори и дейности, в които равнището на заплащане е по-високо, трудът е по-тежък или вреден. Това донякъде обяснява трудовата заетост по пол и доказва, че мъжете са по-предпочитани на пазара на труда в сравнение с жените.

Жените по-трудно са наемани на работа, особено младите жени и майки, защото имат ограничено свободно време. По тази причина често са изключени от професионалната квалификация, с което шансовете им за кариера и трудова мобилност силно намаляват.

Трето място заемат причините, свързани с намирането на „**временна работа**“ – 6,9% от всички мигранти. Отново тук, както при причините, свързани с “постоянна работа“, мъжете по-често сменят своето местожителство. Временна заетост се предлага в типично мъжки професии – заварчици, монтажисти, в строителни дейности и др., и затова броят на мъжете е по-голям от този на жените.

На четвърто място са причините, свързани с получаване на желаното „**образование**“. От табл. 1 се вижда, че относителният дял на жените – около 13 %, е по-голям в сравнение с този на мъжете. Това се обяснява с по-голямата мобилност на жените във връзка с по-силния им стремеж към повишаване на образователното им равнище. Високото образование е било винаги на почит в България и е смятано като гаранция за намиране на работа, за по-голям просперитет на пазара на труда, дава възможности за по-високи доходи и по-добър стандарт на живот.

По причина „**за гледане**“ от значение е възвратната миграция и заселванията на възрастни хора при мигрирали по-рано синове и дъщери. Превесът на жените отново е по-висок в сравнение с този на мъжете (табл. 1).

За изследвания период 2001-2010 г. най-малък дял заемат мигрантите по причина „**склучване на брак**“ – едва 1%. Сравнявайки тези данни с предходния период – между двете преброявания от 1992 г. и 2001 г., се установява, че те са били водещи и близо 30 % от миграциите са се осъществявали по тези причини. Следователно в началото на XXI в. причината „склучване на брак“, която поражда миграциите, загубва първостепенното си значение и отстъпва водещото си място на причината “с (при) родители“. Това се обяснява с намаляването на сключените бракове през последното десетилетие на XX в. и началото на XXI в. Традиционно цененият юридически брак губи своята привлекателност и отстъпва на по-модерните форми на съжителство. Очевидно стабилността и социалната сигурност, която се съдържа в юридически скрепената семейна връзка, вече не са приоритет. Новите социално-икономически реалности извеждат на преден план икономическите функции на семейното планиране. Повечето млади хора все по-често поставят начело на своите приоритети правенето на кариера и завоюването на социален престиж, което е свързано с повече финансови възможности и по-добри условия за живот.

Други причини, които играят основна роля за реализиране на вътрешните миграции на населението за периода 2001–2010 г., са **различията в условията на живот в отделните територии на страната (осигуреност с жилища, благоустроеност, степен на развитие на обслужващата сфера – здравеопазване, търговия, транспорт, комунално-битово обслужване и др.), в равнищата на заетост и в равнищата на доходи** в отделните селища. Това са все причини за интензивни изселвания от изоставашите райони на страната. Отдалечеността на селищата от големите градове, наред със състоянието на пътните артерии и комуникационните мрежи, също се оказват решаващи за миграциите.

Вижда се, че изселванията и заселванията зависят от различни характеристики на социалния потенциал на района, общината или населеното място. Наред с изброените причини, миграциите се стимулират и от влошената демографска ситуация в редица селища – недостатъчен контингент лица в млада

възраст, ограничени възможности за избор на брачен партньор, за общуване и изява на младежта.

Като други причини за вътрешната миграция на населението в страната също могат да бъдат посочени **различни природни катаклизми** като земетресения (например в Стражица на 07.12.1986 г.), наводнения (с. Бисер през февруари 2012 г.), свлачища, естествено възникнали пожари, както и индивидуални причини, здравословни проблеми и др. Хората от засегнатите от природните бедствия населени места предпочитат да мигрират към икономически по-стабилни области, където могат да си намерят препитание. Проблеми, свързани със здравето, също са причини, които могат да предизвикат миграция.

СТРУКТУРА НА МИГРАНТИТЕ И МЕСТАТА НА ПРЕСЕЛВАНЕ

Посочените дотук причини оказват влияние като цяло върху вътрешните миграции в страната, но оказват влияние при избора на място за живеене. От информацията, представена в табл. 2, може да се направи анализ за влиянието на отделните причини върху предпочитанията на мигрантите при избора на мястото на заселване в страната за периода 2001–2010 г.

Т а б л и ц а 2

Значение на отделните причини за предпочитанията на мигрантите

Причини	Град		Село	
	Заселени (%)	Изселени (%)	Заселени (%)	Изселени (%)
С (при) родители	18,2	17,7	22	21,6
Постоянна работа	13,1	12,1	10,2	11,1
Временна работа	3,7	3,7	3,2	3
Образование	8,5	7,1	0,3	2,4
За гледане	2,6	2	2,5	3,6
Сключване на брак	0,4	0,4	0,6	0,6
Други	27,4	29,2	33,5	27,6
Непоказана	26,1	27,8	27,7	30,1

Източник: По данни на НСИ

Ясно се вижда, че през периода 2001–2010 г. по-предпочитани от мигрантите места за живеене са градовете. Според преброяването от м. февруари 2011 г. 72,5 % от населението на страната живее в градовете. Миграцията към тях е продиктувана от по-добрите условия за трудова реализация, също така и от материални мотиви, свързани с по-добро заплащане на труда, както и от това, че градовете предлагат повече възможности за образование, духовно и културно развитие и т.н.

Независимо от значителната безработица в градовете и възстановяването на собствеността върху земята, в селата не се наблюдава заселването на младо и трудоспособно население. През периода на прехода към селата се завръща част от населението в пенсионна възраст. Причина за това е масовото обедняване на пенсионерите в градовете, което принуждава голяма част от тях да се завърнат по родните си места, където издръжката на живот е по-поносива.

Процесът на връщане на собствеността върху земята в селата продължава дълго време, в резултат на което не поражда мотивация за миграция на безработните към заетост в селскостопанска дейност. Голяма част от собствениците владеят земята по документи, но за тях тя не е основно средство за препитание. Сред населението няма значима мотивация за завръщане по родните места и стопанисване на земята. За това допринася и отчуждеността на младите хора към земята и селскостопанския труд, малката печалба в резултат от ниско рентабилната агротехника, раздробеността на земята, зависимостта от природните фактори и т.н. Като цяло селата са непривлекателни места за обитаване и приложение на труд, което от своя страна води до тяхното изоставане в инфраструктурно отношение. Това е типично за малките и пръснати планински и полупланински селища, за крайграничните територии, за селищата със зърнопроизводствена и животновъдна специализация, за отдалечените от градските и промишлените ядра малки и средно големи полски села.

Все пак градовете са по-привлекателни за живеене и труд в сравнение със селата поради по-големите възможности за намиране на работа, по-високите доходи, по-доброто качество на живот и т.н.

По статистически данни за изследвания период 2001–2010 г., както бе посочено, най-голяма част от мигриралите лица (38,5 %) сменят своето местоживее по причината „с (при) родители“. По този признак потокът на мигрантите към селата е 22 %, а към градовете 18,2 %. Резултатите от изследванията показват, че изселванията са от по-малките населени места към по-големите. Така например през разглеждания период за 17 от общо 28 изследвани области се наблюдава изселване от по-малките села и градове и заселвания към по-големите. При семейната миграция трябва да се имат предвид възможностите, които по-големите населени места в страната предлагат относно възпитанието и образованието на децата, за намиране на подходяща работа, за осигуряване на съвременни жилищни и битови условия. Сменяйки местоживееето си, семейните мигранти променят в голяма степен стила и начина си на живот, но икономическите интереси поставят на преден план пред тях „плюсовете“ на по-големите селища, които предлагат по-висок жизнен стандарт и по-добри условия за трудова, професионална, семейна, културна реализация.

Анализът на миграцията по причините, свързани с осигуряването на трудовата заетост, за изследвания период 2001–2010 г. показва, че най-голяма част от мигрантите сменят местожителството поради „**постоянна работа**“ (23,9 %). Най-голям е потокът на мигрантите към големите градове, столицата и гравитиращите към тях села (табл. 2, фиг. 1 и 2). Липсата на поминък, засягаща огромната част от трудоспособното население, е една от главните причини за най-високите заселвания в агломерациите София, Варна, Бургас и гравитиращите към тях селски територии, в селища с курортни функции (Несебър, Приморско, Созопол и др.) или в градове със стопански функции от общонационално значение (например Козлодуй). Най-слаби са заселванията в областите на Северозападна България (Враца, Видин, Монтана), пограничните райони на Средна Западна България (западните части на Пернишка и Кюстендилска област), централните части на Старопланинската област с прилежащите на север територии на Дунавската равнина, Странджанско-Сакарската област, Източното Средногорие и др. В повечето области това е резултат от задържането в социално-икономическото им развитие. Изградената в тях икономическа, материално-техническа база, инфраструктура и др. не функционира пълноценно в съвременните икономически реалности, което ограничава размера на заселванията. В областите с концентрация на население, изповядващо исляма (част от Благоевград, Кърджали, Смолян, Търговище, Шумен и др.), ниският интензитет на заселване се дължи на ограничения икономически и инфраструктурен потенциал, слабото социално-икономическо развитие, непълноценното използване на трудовите ресурси в селското стопанство и др..

Обикновено при миграциите по причина „постоянна работа“ по-често мъжете участват (25,6 %). Това е свързано със стопанската специализация и икономическото развитие на отделните райони. Тук става въпрос за териториите, в които заетите в промишлеността, строителството и транспорта имат висок дял, и съответно относителният дял на заселване на мъжете в миграционния поток е по-голям (напр. Лъки и Етрополе–Елаците). В същото време, през изследвания период 2001–2010 г., в някои общини с развита промишленост, като Бобов дол, Раднево и др., които в миналото са привличали мъжко население, делът на заселените мъже е нисък. Закриването на рудодобива (Маджарово, Мадан и др.), високата безработица, липсата на алтернативна заетост, както и застои на реформите в селското стопанство и т.н., са все причини, които определят тези общини като нетолкова привлекателни за живеене и труд.

Докато по причина „постоянна работа“ делът на мигрантите е висок, то по причина „**временна работа**“ техният дял е значително по-малък (6,9 %) (табл. 1, фиг. 1 и 2). Тази разлика се дължи на стесняване на териториите с разкрита временна заетост, което е резултат от икономическата стагнация в развитието на повечето населени места в страната. При новите социално-икономически реалности временна работа се предлага в строителството, отидна и туризма. Жилищното строителство в по-големите градове, изграждането на курортни комплекси, реконструкцията на пътната мрежа и на други видове строителство във всички части на страната дават тласък в развитие-

то на тези миграции през разглеждания период. Те се изявяват под формата на ежедневни миграции и временно местоживеене извън родните места. Временен типичен сезонен характер имат миграциите по обслужването на големите черноморски и планински курорти. Като цяло временните трудови миграции, са свързани и с другите отрасли на икономиката, но в значително по-ограничени размери.

По-подробен анализ установява, че по причината „временна работа“ (8,5 %) мъжете по-често сменят своето местожителство. Както бе споменато, по-голяма временна заетост на пазара на труда се предлага за мъже, особено в строителството.

Трудно е да се разграничат миграциите по „временна работа“ и „постоянна работа“, защото от мигриралите към градовете остават в тях за постоянно местоживеене. Трудността идва и от това, че няма пълна статистическа отчетност. Преобладаващата част от временно живеещите и работещите в малките и средните градове поради високата безработица, нестабилната социално-икономическа среда, ограничените възможности за заетост се заселват вече към територии с относителна икономическа стабилност.

От казаното дотук може да се направи изводът, че миграцията е свързана със смяна на вида и мястото на труд. Закриването на нерентабилни и екологично неиздържани производства, както и свързаното с това съкращаване на работна сила, налага движението на трудовите ресурси съобразно търсенето и предлагането.

За периода 2001–2010 г. получаването на желаното „**образование**“ оказва също влияние върху миграциите на населението в страната. Една част от миграциите по тази причина се обяснява със закриването на училища и различни детски заведения в по-малките населени места (особено в селата), защото тяхното функциониране е неефективно. Липсата на училища активизира изселванията и на без това малко останалите по-млади хора от тези места (табл. 2). По-големите градове в сравнение със селата и по-малките градове предлагат по-добри възможности в сферата на образование и затова привличат учащи мигранти.

Честота на миграция по „образование“ в отделните области е силно различна. Прави впечатление, че за изследвания период 2001–2010 г. значителни заселвания по тази причина имат университетските центрове Велико Търново (35,5 % от всички мигранти), Благоевград (12,9 %) и др. (фиг. 1). Тук важна роля играе периодът на обучение, който има определяща роля за изграждането на трайна психологическа нагласа към постоянно заселване в тези населени места, с които са свързани студентските години на мигрантите.

Най-значителни за изследвания период 2001–2010 г. са миграциите по причина „**за гледане**“ в областите на Северозападна България (Видин, Монтана), Североизточна България и др. (фиг. 1 и 2). Тези райони се характеризират със силно застарял възрастов състав и съответно миграциите се пораждат при тях поради необходимостта възрастните лица да бъдат обгрижвани от техните близки. Като пример със силно застаряло население могат да се посочат и общините Невестино, Ковачевци, Трекляно, Земен, Бойница, Макреш и др., в които делът на населението над 65 години е над 40 %.

Миграциите по причина „**склучване на брак**“ се наблюдават в областите с етнорелигиозни особености, като Благоевградска (Белица, Сатовча, Якоруда, Хаджидимово), Разградска (Лозница, Завет, Исперих, Кубрат), Търговищка (Омуртаг, Опака), Кърджалийска (Черноочене, Кирково, Момчилград, Джебел), Силистренска (Дулово, Главиница) и Шуменска (Венец, Върбица, Каолионово). Поддържането на високата миграционна подвижност сред населението в тези общини се дължи на все още силното влияние на мюсюлманската религия при склучване на официален брак. В резултат на последните тенденции на съвместно свободно съжителстване се наблюдава намаляване на миграциите по причина „брак“ при българското население (фиг. 1 и 2).

От анализа на данните за миграциите по отделни причини в България за изследвания период 2001–2010 г. могат да се направят следните изводи:

- Делът на мигриралите лица по причината „с (при) родители“ остава най-висок през периода 2001–2010 г. (над 38,5 % от всички миграция);

- Втори по големина остава делът на мигриралите по причините, свързани с намирането на „постоянна работа“ (23,9 %), следвани от причините „временна работа“ (6,9 %);

- Заселванията на мигрантите по причина „образование“ преобладават в по-големите градове и университетските центрове;

- Миграциите по причина „за гледане“ са типични за районите, отличаващи се със силно застаряло население;

- Значително с по-слабо влияние върху мобилността на населението е причината „склучването на брак“ (1 % от всички мигранти);

- Установяват се различия по пол при смяна на местожителството поради отделни причини за миграция. Мъжете мигранти най-често сменят своето местожителство по причините, свързани със: „с (при) родители“, „постоянна работа“ и „временна работа“, а жените – с „образование“ и „гледане“;

- Градовете са по-привлекателни за живеене и труд в сравнение със селата поради по-големите възможности за намиране на работа, по-високите доходи, по-доброто качество на живот и т.н.;

- Високата безработица, липсата на алтернативна заетост, както и застои на реформите в селското стопанство и т.н., са все причини за най-слаби заселвания в северозападните части на страната (Враца, Видин, Монтана), пограничните райони на Средна Западна България (западните части на Пернишка и Кюстендилска област), Северна Централна България, Странджанско-Саркарската област и Източното Средногорие и др.;

- По-добрите условия за трудова реализация, по-големите възможности за получаване на желаното образование, по-добрите условия на живот, осигуряване на по-добро бъдеще за децата и т.н. води до увеличаване на населението на някои големи градове (София и Варна) и запазване в общи линии на демографския потенциал на големите населени места за сметка на малките.

При така създадените обстоятелства една значителна част от населението на страната попада под неблагоприятното влияние не на една, а на комплекс от причини, които го превръщат от потенциални в реални мигранти. Необходимо е да се вземат мерки, за да останат в страната трудоспособни

хора, които да участват в развитието на икономиката. Трябва да се направят програми за изграждане на инфраструктура от съвременен тип, малки предприятия и туристическа индустрия. Само икономическото съживяване може да даде импулс за ръст в броя на населението. Специфични цели за постигане на това са: развитие на жизнен действащ икономически сектор, създаване на алтернативни източници на заетост и доходи, стабилизиране на демографското и селищното развитие, намаляване на безработицата, повишаване на доходите, подобряване на достъпа до инфраструктурата на образование и здравеопазване, опазване, съхраняване на специфичното природно и културно наследство.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитров, Е. Географски особености и анализ на ежедневните трудови миграции в България. – Население, кн. 6, С., Изд. БАН, 1992.
- Златанова, В. Социологически аспекти на миграцията в България. С., 1991.
- Калчев, Й. Външната миграция на населението в България. С., „Дунав прес“ АД, 2001.
- Каракашев, Хр. Трудовите миграции. УНСС, С., 1992.
- Минков, М. Миграция на населението, С., 1985.
- Младенов, Ч. Вътрешни миграции. – В: География на България. Форком, С., 2002.
- Николова, М. Жените от мигриралите в града семейства, С., 2003.
- х х х Вътрешна миграция на населението. 1994.
- х х х Вътрешна и външна миграция на населението в края на 90-те години. С., НСИ, 1992.
- х х х Население и демографски процеси. 2001.
- х х х Национална стратегия за Република България по миграция и интеграция (2008–2015).
- х х х Доклад на ЕК за периода 2004–2007 г.
- х х х Статистически годишници на България. С., 2001–2010.
- www.investor.bg,

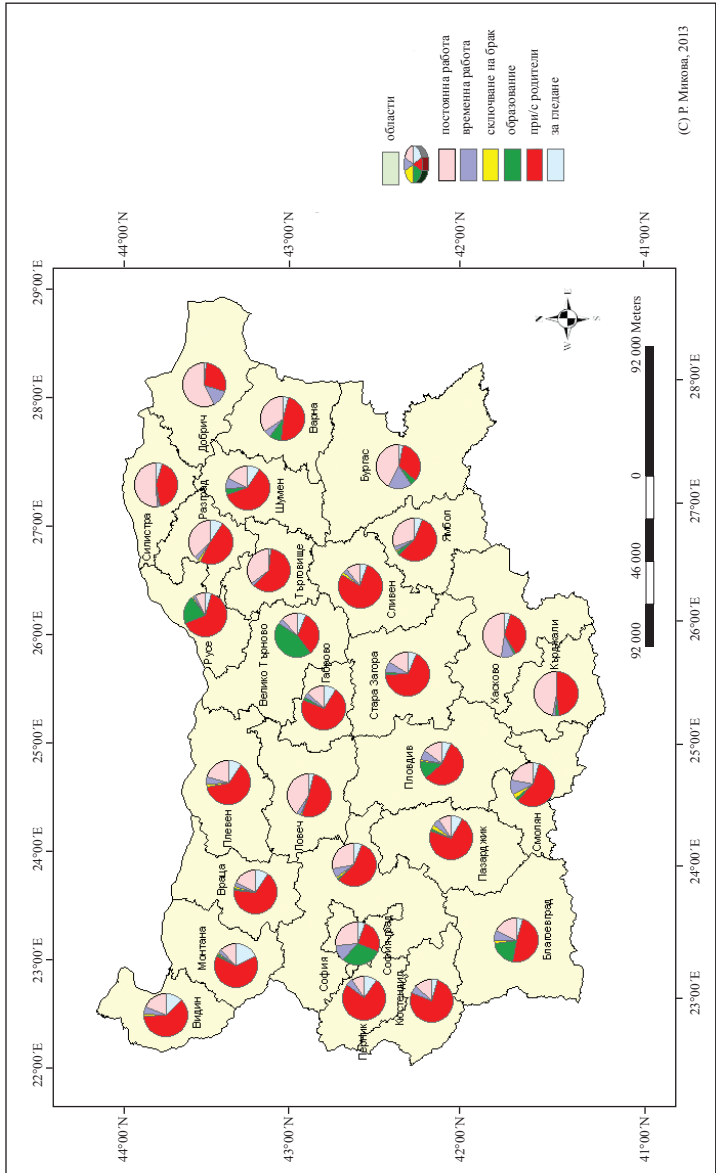
Департамент География, НИГТТ – БАН

ANALYSIS OF THE REASONS FOR DOMESTIC MIGRATION IN BULGARIA

R. Mikova

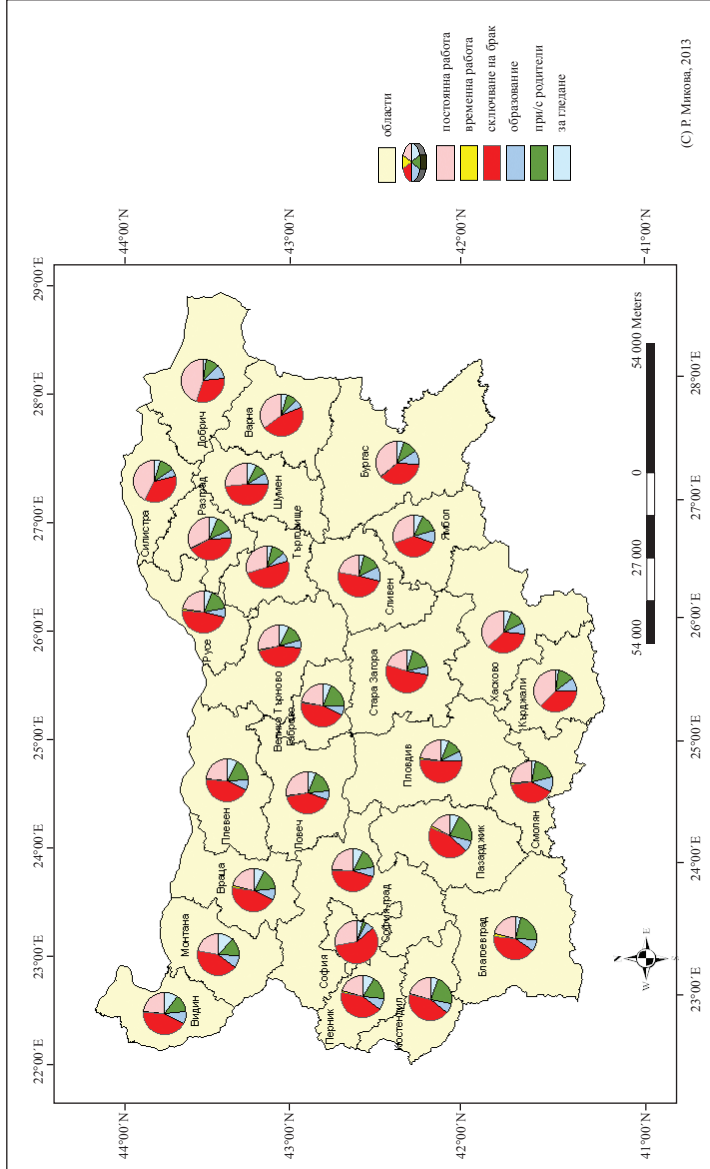
(S u m m a r y)

The current paper clarifies and analyses the reasons for domestic migration in Bulgaria during the period between 2001 and 2010, together with their relation to the ongoing socio-economic transformation processes in the country. The various reasons for migration have been discussed, as well as the share and the sex structure of the migrants. The influence of the various reasons for migration has been scrutinized, regarding the migrants' preferences for choosing a place for settling, which shows that the large settlements are being preferred the most, and that the migration flow is directed from smaller to larger settlements.

(С) Р. Милова, 2013

Фиг. 1. Причини за заселване на населението на България по области за периода 2001–2010 г.

Фиг. 2. Причини за изселване на населението на България по области за периода 2001–2010 г.